

Денис Ткаченко

Інститут економіки та прогнозування НАН України

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК В УКРАЇНІ

Denis Tkachenko

Institute of Economics and Forecasting, National Academy of Science of Ukraine

WAYS OF IMPROVING THE MECHANISM OF STATE REGULATION OF TNC ACTIVITIES IN UKRAINE

The article has identified the problems connected with TNC operation in Ukraine and the necessity to improve mechanisms of state regulations of their functioning in the country based on close relationship between state and municipal government institutions as well as division into three categories (TNC-importers, TNC-manufacturers, TNC not presented in the domestic market of the country). Within the improved mechanism state policy, strategy, aims, tasks, principles, forms, methods and instruments have been identified for each TNC category. The article, among other things, describes key tasks and objectives for the implementation of an effective mechanism for the regulation of TNCs. Separately, an integral indicator was allocated to assess the effect of entry into the Ukrainian domestic market of such TNCs.

Key words: state regulations, state authorities, mechanism, municipal authorities, policy, strategy, transnational companies.

Постановка проблеми. Проблематика діяльності транснаціональних корпорацій в Україні та їх взаємовідносин з державними і місцевими органами влади потребує зміни механізму державного регулювання функціонування ТНК в країні. Україна потребує підвищення ефективності такого регулювання та реалізації у повній мірі потенціалу взаємовідносин з ТНК і отримання таким шляхом додаткових стимулів для зростання національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики функціонування ТНК в Україні дозволяють виділити дві групи напрацювань:

– праці вітчизняних науковців щодо взаємодії з ТНК в умовах трансформації національної економічної системи, які, у тому числі, торкаються проблематики регулювання їх діяльності, у першу чергу державними і муніципальними владними інститутами. Сюди відносимо роботи: І.С. Грошик¹, І.О. Ночвіної², М.П. Проценко³, Н.В. Чумака⁴ та інших;

– наукові розвідки, які розкривають проблематику державного регулювання діяльності ТНК в країні. Акцентовано увагу на працях: А.О. Задої та Е.М. Лимонової⁵, Я.С. Копійки⁶, К.В. Марченко⁷, Е. Томиленко⁸ та ін.

¹ Грошик, І. С. (2017). Транснаціональні корпорації в економіці України: історія, статистика, тенденції розвитку. *Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право)*, 1, 17-24.

² Ночвіна, І. О. (2014). Особливості діяльності транснаціональних корпорацій в Україні та їх вплив на національну економіку. *Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Економіка*, 14, 200-207.

³ Проценко, М. П. (2016). Тенденції розвитку ТНК: світовий та національний ракурс. *Фінансовий простір*, № 4 (24), 73-79.

⁴ Чумак, Н. В. (2016). Проблемні аспекти діяльності транснаціональних корпорацій в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки. МНУ ім. В.О. Сухомлинського*, 9, 719-723.

⁵ Задоя А. О., Лимонова, Е. М. (2014). Регулювання діяльності ТНК: державний рівень. *Академічний огляд*, № 2 (41), 117-125.

⁶ Копійка, Я.С. (2014). Економічна сутність ТНК та особливості нормативно – правового регулювання їх діяльності на території України. *Управління розвитком*, 6 (169), 54-57.

⁷ Марченко, К.В. (2014). Основні напрями державного регулювання діяльності ТНК на території України. *АГРОСВІТ*, 11, С.59-67.

⁸ Томиленко Е. (2018). Правове регулювання ТНК. ХайВей <<http://h.ua/story/368140>> (2018, листопад, 21).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на суттєву кількість наукових напрацювань щодо діяльності ТНК в Україні та їх державного регулювання, відзначаємо відсутність розробки єдиного механізму такого регулювання, який би включав у себе регулювання всіх типів транснаціональних корпорацій відносно до економіки країни, а саме: імпортерів, виробників, не функціонуючих в національній економічній системі.

Мета статті. Запропонувати та надати характеристику удосконаленому механізму державного регулювання діяльності ТНК в Україні, що буде включати ряд напрямів оптимізації такого регулювання і враховувати взаємодію з національною економікою трьох типів ТНК: ТНК – імпортерів; ТНК – виробників; ТНК, які не представлені в країні.

Виклад основного матеріалу. Практика взаємодії транснаціональних корпорацій з владними інститутами України показала низьку ефективність та результативність співпраці цих двох ключових елементів національної економічної системи. На особливу увагу заслуговує низька ефективність сучасного механізму державного регулювання діяльності ТНК в країні. Відзначаємо необхідність удосконалення всіх його складових (рис. 1).

Ключовим елементом механізму державного регулювання діяльності ТНК повинна бути співпраця державних владних інститутів та місцевих органів самоврядування, оскільки саме органи місцевого самоврядування визначають інвестиційний клімат у регіонах і безпосередньо співпрацюють з підрозділами транснаціональних корпорацій. Окремо зазначаємо, що механізм повинен включати державне регулювання діяльності трьох окремих категорій ТНК, а саме: ТНК – імпортери; ТНК, що мають виробничі підрозділи в Україні (ТНК – виробники); ТНК, що не представлені на внутрішньому ринку країни.

Враховуючи проблеми посткризового розвитку національної економіки України та необхідність стимулювання вітчизняного виробництва і зменшення рівня безробіття в країні до ТНК – імпортерів продукції повинна, у більшості, застосовуватись політика стримування, виключенням повинен бути тільки критичний імпорт. Політика стримування відносно ТНК – імпортерів повинна мати наступну мету: стимулювання транснаціональних корпорацій відкрити виробничі підрозділи в Україні. В рамках наведеної політики державні органи влади потребують використання превентивно – обмежувальної стратегії побудови взаємовідносин державних інституцій, національних суб'єктів господарювання з таким типом ТНК, де ключовими повинні бути дві складові такої стратегії: відсутність дискримінації ТНК – імпортерів на внутрішньому ринку країни; побудова взаємовідносин з такими ТНК виходячи з відсутності вітчизняних виробників продукції відповідної якості та ціни.

Співпраця з транснаціональними корпораціями такого типу потребує досягнення тільки економічних цілей, а саме: збільшення надходжень до державного і місцевих бюджетів; забезпечення максимального захисту вітчизняних виробників від імпорту; забезпечення конкурентоспроможності національних підприємств; захист ринку праці у країні; недопущення зростання безробіття; боротьба з монопольним положенням на ринку окремих імпортерів; недопущення банкрутства та ліквідації національних виробників; запобігання деформації валютних взаємовідносин у країні.

Ключовими завданнями реалізації механізму державного регулювання діяльності ТНК – імпортерів в Україні повинні бути: збільшення податкових та інших надходжень до державного і місцевих бюджетів; розвиток економіки внаслідок ефективної взаємодії ТНК, держави, регіональної влади, національних суб'єктів господарювання і домашніх господарств.

Принципами державного регулювання діяльності ТНК – імпортерів на внутрішньому ринку країни є: ефективність взаємодії; підтримка конкурентоспроможності; розвиток економічних відносин. Взаємовідносини між державними інституціями та ТНК – імпортерами повинні базуватись на відповідному державному плануванні.

Серед методів, щодо регулювання державою функціонування ТНК – імпортерів на внутрішньому ринку України необхідно виділити: економічні з переважанням адміністративних, а саме: пряма заборона, ліцензування, квотування, штрафи, зниження податкового тиску; правові, до яких відносимо розроблені і працюючі нормативно – правові акти країни, та необхідні регулюючі документи, які потрібно прийняти стосовно регулювання діяльності транснаціональних корпорацій на внутрішньому ринку України.

Рис. 1. Удосконалений механізм державного регулювання діяльності ТНК в Україні

*Розроблено автором

Серед інструментів регулювання діяльності ТНК – імпортерів на внутрішньому ринку України необхідно виділити: загальноекономічні, куди відносимо – податкові, тарифні інструменти та вимоги до функціонування таких ТНК; торгівельні, куди відносимо – тарифні та кількісні обмеження на імпорт; угоди, спрямовані на регулювання торгівлі в окремих секторах (або галузях) економіки; «добровільні обмеження імпорту».

У сучасних умовах розвитку національної економіки країна потребує збільшення іноземних інвестицій, що потребує побудови механізму державного регулювання не представлених в Україні транснаціональних корпорацій.

Країна у особі державних інституцій та муніципальної влади повинна реалізовувати заохочувальну політику для такого типу ТНК, що вимагає: виділення відповідних галузей національної економіки та промисловості, які потребують іноземних інвестицій; оцінки ефекту для України від входу на внутрішній ринок таких ТНК (див. нижче); активного пошуку та налагоджування ділових контактів з транснаціональними корпораціями; проведення індивідуальних перемовин щодо їх виходу на внутрішній ринок України; реалізації комплексу заходів залучення інвестицій та інновацій таких транснаціональних корпорацій в Україну.

На особливу увагу в межах розробки та реалізації заохочувальної політики для ТНК, що не представлені на внутрішньому ринку країни заслуговує оцінка ефекту для України від входу на внутрішній ринок таких ТНК, для чого рекомендується використовувати відповідний інтегральний показник:

$$I_e = \sum_{i=1}^N H^+ i * W_i - \sum_{i=1}^N H^- i * W_i, \quad (1)$$

де, $H^+ i$ ($H^- i$) – значення відповідного позитивного (негативного) ефекту від виходу ТНК на внутрішній ринок України (дорівнює від 1 до 10) та розраховується за допомогою експертних методів оцінки; W_i – вагомість окремих позитивних (негативних) ефектів від виходу ТНК на внутрішній ринок України у їх загальній структурі (сума W_i за всіма складовими повинна дорівнювати 1,0); N – кількість виявлених в рамках аналізу позитивних (негативних) ефектів від виходу ТНК на внутрішній ринок України.

При цьому, якщо інтегральний показник є позитивним для окремої ТНК, то доцільним є продовжити процес залучення такої корпорації до країни i , навпаки, якщо є від'ємним – необхідно відмовитись від залучення, або змінити комплекс заохочувальних заходів.

Для ТНК, що планується залучати на внутрішній ринок країни необхідно розробити та реалізувати нейтрально – заохочувальну стратегію з акцентом на заохочення до входу на національний ринок країни. В межах відповідної політики та стратегії необхідно чітко поставити та досягати економічних цілей, а саме: збільшення конкуренції на внутрішньому ринку; зростання обсягів податкових та інших надходжень до державного і місцевих бюджетів; розвиток або вивід з кризи окремих галузей національної економіки (окремих підприємств) або відповідних територій; збільшення зайнятості населення держави; збільшення доходів національних суб'єктів господарювання та домашніх господарств; покращення інфраструктури; імпортозаміщення; реалізація експортного потенціалу країни, її окремих галузей та територій; покращення зовнішньоторговельного балансу держави; реалізація заходів з оптимізації національної валютної політики.

Завданнями державного регулювання не представлених в Україні ТНК повинні стати: підвищення рівня взаємовідносин з ТНК з точки зору залучення їх на національний ринок на основі паритетності інтересів; збільшення обсягу інформації про країну у контексті залучення їх інвестиційних вкладень. Розкриваючи принципи регулювання державою співробітництва з такого типу ТНК, зазначаємо, що ключовим принципом є розвиток економічних відносин у контексті отриманні достатнього обсягу інформації стосовно початку інвестиційної діяльності ТНК в Україні.

Формою такого державного регулювання повинно бути планування відносно реалізації відповідної політики і стратегії країни (див. вище). На особливу увагу в межах планування необхідно звернути на розрахунок та використання наведеного вище інтегрального показника розрахунку ефекту від входу на внутрішній ринок країни транснаціональних корпорацій.

Удосконалений механізм державного регулювання діяльності ТНК в Україні стосовно тих корпорацій, що не представлені на вітчизняному ринку повинен включати наступні методи такого регулювання: економічні, куди відносимо переважно стимулюючі методи; інформаційні; правові, що потребують розробки відповідного законодавчого забезпечення діяльності ТНК в країні. Відносно інструментів регулювання державою співробітництва з ТНК, що не представлені на національному ринку, то сюди відносимо загальноекономічні, торгівельні та міжнародні.

Найбільшу увагу стосовно державного регулювання діяльності ТНК в Україні необхідно приділити ТНК – виробникам, оскільки сьогодення практика вказує на відсутність рівноправності відносин та низький зиск для національної економіки, суб'єктів господарювання і домашніх господарств від взаємодії з такими корпораціями.

Окремо звертаємо увагу на проблеми з оподаткуванням ТНК в Україні. Зазначаємо вкрай низьку частку податків, що сплачують транснаціональні корпорації в Україні у ВВП та загальному обсязі податкових доходів зведеного бюджету по зрівнянню як з економічно розвинутими країнами, так і з країнами, які розвивають власні економічні системи (рис. 2).

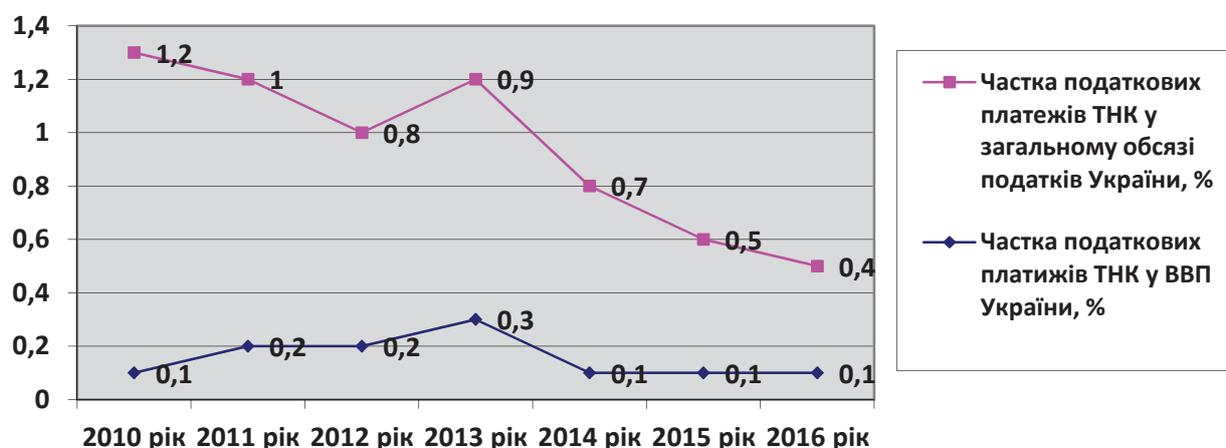

Рис. 2. Динаміка частки податкових платежів ТНК у ВВП та загальному обсязі податків України у 2010 – 2016 роках

* Складено автором на основі джерел ^{1, 2, 3, 4}.

Таким чином, для ТНК, що працюють на внутрішньому ринку України, державних органів влади, місцевого самоврядування, національних суб'єктів господарювання, домашніх господарств вкрай важливим є розробити та реалізувати удосконалений механізм державного регулювання діяльності таких корпорацій в країні.

Відзначаємо необхідність застосування підтримуючої політики стосовно ТНК – виробників, оскільки застосування цієї політики дозволить: збільшити доходи та податкові видатки ТНК, стимулювати інвестиційні вкладення, збільшення виробничих потужностей, кількості зайнятого населення, надасть сигнал ТНК – імпортерам та ТНК, що не представлені на внутрішньому ринку країни про можливість виходу на нього як виробників і інвесторів.

В межах підтримуючої політики для України пропонується використовувати превентивно – стимулюючу стратегію, що повинна бути реалізована в межах національної стратегії країни та бути

¹ Статистична інформація (Державна служба статистики України). (2018). *Офіційний сайт Державної служби статистики України* <<http://www.ukrstat.gov.ua>. > (2018, листопад, 21).

² Податкові надходження. Доходи бюджету України. (2018). *CASE Україна* <<http://www.cost.ua/budget/revenue>> (2018, листопад, 21).

³ Фененко, П. О. (2015). Податкова складова діяльності транснаціональних корпорацій: можливості та виклики. *Науковий вісник МГУ. Серія: Економіка і менеджмент*, 14, 272-276. Податкові доходи України (2017). Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром. Київ: USAID.

⁴ Податкові доходи України (2017). Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром. Київ: USAID.

інтегрована у комплекс державних та місцевих стратегій країни. При цьому, головною метою такої стратегії повинно бути досягнення паритету інтересів між державними та місцевими органами влади, національними виробниками, домашніми господарствами з однієї сторони, та ТНК з іншої сторони.

Цілями для зазначеної політики та стратегії повинні бути наступні:

1. Економічні – збільшення ВВП, обсягів національного виробництва, інвестицій, конкуренції на внутрішньому ринку, конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, податкових та інших надходжень до бюджетів різних рівнів, доходів національних виробників та домашніх господарств.

2. Соціальні – зменшення безробіття, усунення диспропорцій у оплаті праці робітників різних галузей економіки та територій, розвиток соціальної інфраструктури, зростання соціального захисту населення.

3. Екологічні – зменшення екологічного тиску виробництв на навколишнє середовище, вирішення нагальних екологічних проблем, збільшення інвестицій у екологічні проекти та програми, розвиток екологічної інфраструктури.

Наведені цілі потребують постановки та вирішення комплексу завдань, а саме: підвищення інтеграції у світовий економічний простір; збільшення податкових та неподаткових надходжень; збільшення рівня зайнятості; підвищення рівня реальних доходів домашніх господарств; розвиток галузей економіки, що знаходяться у кризі або відсутні у країні; зростання інвестицій у інновації та НДДКР; підвищення рівня імпортозаміщення; доступ до провідних технологій; підвищення якості підготовки персоналу. Зазначене вище можливо реалізувати лише при дотриманні відповідних принципів державного регулювання діяльності транснаціональних корпорацій на внутрішньому ринку України, до яких відносимо: ефективність взаємодії; стратегічний розвиток; підтримку конкурентоспроможності; розвиток економічних відносин.

Удосконалений механізм державного регулювання діяльності ТНК – виробників повинен базуватись на відповідних довгострокових, середньострокових, короткострокових планах та програмах розвитку взаємодії з транснаціональними корпораціями. Реалізація зазначеного вище механізму повинна спиратись на комплекс відповідних методів, до яких відносимо: економічні (стимулюючі, адміністративні); інформаційні; правові (податкове законодавство та законодавство стосовно діяльності ТНК в Україні).

Удосконалений механізм державного регулювання діяльності ТНК – виробників повинен базуватись на використанні відповідних інструментів, як то: загальних для національної економіки – інструменти регулювання оподаткування, тарифів, фінансових відносин, а також окремі вимоги до функціонування ТНК; регулювання торговельних відносин – обмеження імпорту, двосторонні та багатосторонні договори щодо регулювання торговельних відносин, угоди про добровільне обмеження експорту, створення спеціальних територій стимулювання експортного виробництва; транснаціональних – угоди щодо регулювання оподаткування, інвестування, торгівлі між окремими країнами світу, відповідними міждержавними утвореннями та в межах функціонування ряду міжнародних організацій.

Окремо зазначаємо необхідність використання оцінки ефекту для України від функціонування на її внутрішньому ринку окремих ТНК – виробників, що повинна проводитись за допомогою інтегрального показника, який був запропонований для ТНК, що не представлені на національних ринках.

Висновки і пропозиції. У дослідженні акцентовано увагу на необхідності удосконалення державного регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в Україні. При цьому, ключовим тут є розробити удосконалений механізм регулювання державними (муніципальними) владними інститутами функціонування ТНК в країні.

Виділено, що зазначений механізм повинен базуватись на тісній співпраці державних владних інститутів та місцевих органів самоврядування і розподілі транснаціональних корпорацій на три окремі категорії: ТНК – імпортери; ТНК, що мають виробничі підрозділи в Україні (ТНК – виробники); ТНК, що не представлені на внутрішньому ринку країни. В межах удосконаленого механізму державного регулювання діяльності ТНК в Україні виділено та надано характеристику таким його складовим, як державна політика, стратегія, цілі, завдання, принципи, форми, методи, інструменти.

Подальші дослідження слід направити на оцінку зарубіжного досвіду регулювання діяльності та інтеграції ТНК у світову і національну економіку.

References:

1. Hroshyk, I. S. (2017). Transnatsionalni korporatsii v ekonomitsi Ukrainy: istoriia, statystyka, tendentsii rozvytku [Multinational Corporations in the Economy of Ukraine: History, Statistics, Trends of Development]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy (ekonomika, sotsiologiia, pravo)* [Strategy of Development of Ukraine (Economy, Sociology, Law)], 1, 17-24. [in Ukrainian].
2. Nochvina, I. O. (2014). Osoblyvosti diialnosti transnatsionalnykh korporatsii v Ukraini ta yikh vplyv na natsionalnu ekonomiku [Features of Transnational Corporations in Ukraine and Their Impact on the National Economy]. *Zbirnyk naukovykh prats KhNPU im. H.S. Skovorody. Ekonomika* [Collection of Scientific Works of the Kharkiv National Pedagogic University named after H.S. Skovoroda, Economy], 14, 200-207. [in Ukrainian].
3. Protsenko, M. P. (2016). Tendentsii rozvytku TNK: svitovy ta natsionalnyi rakurs [Trends in the Development of TNCs: World and National Perspective]. *Finansovyi prostir* [Finansovyi Prostir], 4 (24), 73-79. [in Ukrainian].
4. Chumak, N. V. (2016). Problemni aspekty diialnosti transnatsionalnykh korporatsii v Ukraini [Problematic Aspects of the Activities of Transnational Corporations in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. MNU im. V.O. Sukhomlynskoho* [Global and National Problems of the Economy. Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynskyi], 9, 719-723. [in Ukrainian].
5. Zadoia, A. O., Lymonova, E. M. (2014). Rehuliuвання diialnosti TNK: derzhavnyi riven [Regulation of Activities of the TNCs: State Level]. *Akademichnyi ohliad* [Academichnyi Ohliad], 2 (41), 117-125. [in Ukrainian].
6. Kopiika, Ya.S. (2014). Ekonomichna sutnist TNK ta osoblyvosti normatyvno – pravovoho rehuliuвання yikh diialnosti na terytorii Ukrainy [The Economic Essence of TNCs and the Peculiarities of the Legal Regulation of Their Activities in the Territory of Ukraine]. *Upravlinnia rozvytkom* [Development Management], 6 (169), 54-57. [in Ukrainian].
7. Marchenko, K.V. (2014). Osnovni napriamy derzhavnogo rehuliuвання diialnosti TNK na terytorii Ukrainy [Main Directions of State Regulation of the Activity of TNCs in the Territory of Ukraine]. *AHROSVIT* [AGROSVIT], 11, 59-67. [in Ukrainian].
8. Tomylenko, E. (2018). Pravove rehuliuвання TNK [Legal regulation of TNCs]. *KhaiVei* [HighWay] <<http://h.ua/story/368140>> (2018, November, 21). [in Ukrainian].
9. Statystychna informatsiia [Statistical Information] (2018). *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [State Statistics Service of Ukraine] <<http://www.ukrstat.gov.ua>> (2018, November, 21). [in Ukrainian].
10. Podatkovi nadkhodzhennia. [Tax Revenues] (2018). *Dokhody biudzhetu Ukrainy* [Budget Revenues of Ukraine]. *CASE Ukraine* <<http://www.cost.ua/budget/revenue>> (2018, November, 21). [in Ukrainian].
11. Fenenko, P.O. (2015). Podatkova skladova diialnosti transnatsionalnykh korporatsii: mozhlyvosti ta vyklyky [Tax Component of Transnational Corporations: Opportunities and Challenges]. *Naukovyi visnyk MHU. Serii: Ekonomika i menedzhment* [Scientific Bulletin of Moscow State University. Series: Economics and Management], 14, 272-276. [in Ukrainian].
12. *Podatkovi dokhody Ukrainy. Informatsiina dovidka, pidhotovlena Yevropeiskym informatsiino-doslidnytskym tsentrom* (2017). [Tax Revenues of Ukraine. Information Note prepared by the European Information and Research CenterUSAID]. Kyiv [in Ukrainian].